

خوانش تاثیر ساماندهی «محورهای بصری» بر ارتقاء «کیفیت محیط»

فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی: خیابان آزادی تهران)

محمد رضا پور جعفر* - دانشیار و مدیر گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

علی اکبر تقوایی - دانشیار و معاون آموزشی دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

علی رضا صادقی - دانش آموخته معماری و دانشجوی کارشناسی ارشد طراحی شهری دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

چکیده

محور دید، یک عرصه یا پهنه سه بعدی است که از یک نقطه دید شروع و بسوی موضوعی شاخص یا کیفیتی بصری امتداد می یابد. به نظر می رسد ساماندهی پهنه محورهای دید به سوی نشانه های شاخص شهری، تاثیری قابل توجه بر مطلوبیت مولفه های زیبا شناختی -فرمی کیفیت محیط در فضاهای عمومی شهری داشته باشد. از اینرو این نوشتار به منظور بررسی نقش ساماندهی پهنه محورهای دید بر ارتقا کیفیت محیط در فضاهای عمومی شهری شکل گرفته است. در این پژوهش، مفاهیم کیفیت، محیط، کیفیت محیط، مولفه های کیفیت محیط در طراحی شهری و دیدها و چشم اندازها در مولفه های کیفیت محیط تدقیق شده اند و مفاهیم مرتبط با محورهای دید و چشم اندازهای شهری مورد مذاقه قرار گرفته است. همچنین با تحلیل یکپارچه خیابان آزادی تهران، رهنمودهایی مبتنی بر ساماندهی محور دید به منظور ارتقاء کیفیت محیط در این خیابان ارائه شده است. این نوشتار از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و شیوه های تحقیق مرور متون، منابع و اسناد تصویری در بستر مطالعات کتابخانه ای و همچنین از روش تحقیق موردی و شیوه تحقیق مشاهده در بستر مطالعات میدانی بهره گرفته است.

واژگان کلیدی: کیفیت محیط، مولفه های کیفیت محیط در طراحی شهری، دیدها و چشم اندازها، محور دید، خیابان آزادی تهران.

The effect of improving visual art on improving the urban public environments, case study: Tehran- Azadi Street

Abstract:

The viewpoint is 3D vision that starts from a spot and goes to an object. It seem like that improving the visual art in urban fabric has an effective impact on urban public spaces desirability. So this article is written to study the role of visual art improving on increase of quality level in urban public apace. In this research concepts of quality, environment, and quality standards in urban design and viewpoints in environment quality are used and concepts related to viewpoint and urban scenes are scrutinized. Also analyzing Aazadi street guidance for improving the viewpoint in order to improve the environment quality have been represented. This article is written based on descriptive- analytic method and its research materials are texts, sources and visual documents in libraries and also case and field study have been used in it.

Keywords: environment quality, environment quality standards in urban design, view points and scenes, viewpoint, Azadi Street in Tehran.

انسان همواره با محیط اطراف خود در رابطه و تعامل بوده است. محیطی که از عوامل و پدیده‌های طبیعی، عناصر انسان‌ساخت و محصول توسعه و رشد جوامع انسانی و کنش متقابل بین پدیده‌های طبیعی و انسان‌ساخت شکل گرفته است. در واقع انسان همواره رابطه‌ای نزدیک، مستقیم و بدون واسطه با محیط پیرامون خود داشته و در این رابطه متعامل و پویا، هم استفاده‌کننده از محیط، هم خلق‌کننده محیط و هم متاسفانه تخریب‌کننده محیط بوده است. نتایج حاصل از استفاده نامطلوب انسان از محیط اطراف خود در سال‌های اخیر بیشتر گذشته مورد توجه متخصصین و صاحب‌نظران علوم محیطی قرار گرفته است. این توجه گسترده به اثرات نامطلوب ناشی از استفاده نامناسب و خارج از قاعده انسان از محیط اطراف خود، زمینه رشد و ترویج ایده‌ها و راهکارهای مبتنی بر لزوم ارتقاء کیفیت محیط زیست طبیعی و انسان‌ساخت پیرامون انسان را مطرح کرده است. در این بین و به منظور ارتقاء کیفیت محیط در عرصه‌ها و فضاهای عمومی شهری، ارتقاء کیفیت بصری - زیباشناختی اینگونه فضاها از اهمیت والایی برخوردار است. چراکه مطلوبیت و خوشایندی چشم‌اندازهای بصری به منظر طبیعی و انسان‌ساخت پیرامون انسان، که از تعامل مطلوب میان انسان و محیط ناشی می‌شود، در احساس، ادراک و بازنمایی پدیده‌ها و عناصر در عرصه ذهنی انسان تأثیری غیر قابل انکار دارد. به نظر می‌رسد این امر به نقش این عناصر در تسریع روند تلاش مداوم انسان برای شناسایی، درک ساختار و یافتن معنی ویژه از عناصر بصری و نحوه چینش آن‌ها در محیط بازمی‌گردد.

امروزه یکی از مهمترین مسائلی که نظر معماران، برنامه‌ریزان و طراحان شهری را به خود جلب نموده است، مسئله لزوم ارتقاء کیفیت دید و منظر شهری در چارچوب مولفه بصری - زیباشناختی کیفیت محیط است. امری که به نظر می‌رسد نه به تنهایی، بلکه در کنار ارتقا دیگر مولفه‌های کیفیت محیط چون مولفه‌های عملکردی - فعالیتی، معنایی - ادراکی و زیست‌محیطی، می‌تواند زمینه ارتقاء کیفیت محیط در فضاها و عرصه‌های

عمومی شهرهای امروزی را فراهم آورد. به نظر می‌رسد فقدان هویت ملموس، نابسامانی و اغتشاش بصری، عدم امنیت روانی و سردرگمی افراد در عرصه‌های عمومی شهری، رها شدن و فرسودگی نشانه‌ها و عناصر فرهنگی - تاریخی، کیفیت نامناسب نماهای ساختمانی، فقدان شکل سازماندهی شده در فرم و منظر جداره‌های شهری، مشکل خوانایی، راهیابی، گم‌گشتگی و ابهام در جهت‌یابی، عدم ارزیابی مثبت مردم از فضاهای شهری و کاهش حس تعلق به محیط‌های شهری، از لزوم ارتقاء کیفیت دید و منظر شهری در چارچوب مولفه بصری - زیبایی شناختی کیفیت محیط حکایت می‌کند.

در این زمینه نگارندگان این نوشتار بر این باورند که شناخت، ساماندهی و طراحی آگاهانه محورهای دید، به عنوان گونه‌ای از چشم‌اندازهای شهری، به سمت نشانه‌های شاخص و ارزش‌های بصری شهری، نقشی مهم در ارتقاء کیفیت دید و منظر شهری و به واسطه آن ارتقاء کیفیت مولفه بصری - زیباشناختی محیط در فضاها و عرصه‌های عمومی شهری دارد. با نگاهی به تجربه ارتقاء کیفیت محورهای دید به سمت ارزش‌های بصری در طول تاریخ، می‌توان بیش از پیش به نقش بارز این عنصر در ارتقاء کیفیت محیط در فضاهای شهری پی برد. به این منظور میتوان از نقش این عنصر در: ۱- سازماندهی بصری، کالبدی و عملکردی شهر رم و هویت بخشی به کلیساهای با ارزش این شهر در قرن ۱۶؛ ۲- طراحی و باززنده سازی میدان کاپیتول و تاکید بصری بر ساختمان پالاتسو در سناتوره در این میدان در قرن ۱۶ و ۱۷ میلادی؛ ۳- طراحی میدان و صحن کلیسای سن پیترو، و ایجاد تمرکز بصری و هدایت دید زائرین به سوی این کلیسا در قرن ۱۷؛ ۴- ایجاد تمرکز بصری از یک سو و همچنین فرصت دسترسی به دید گسترده از سوی دیگر در شهر سلطنتی ورسای قرن ۱۷؛ ۵- ایجاد ارتباط بصری و کالبدی بین دو بخش قرون وسطایی و رنسانسی و همچنین تاکید بصری بر کاخ استانداری در شهر نانسو در قرن ۱۸؛ ۶- ساماندهی ساختار کالبدی بصری شهر پاریس از طریق محور دید شانزده لیزه قرن ۱۸؛ ۷- تاکید بصری بر ساختمان‌های با ارزش عملکردی و نمایش شکوه و قدرت در واشنگتن دی سی قرن ۱۹؛ ۸- ایجاد

هویت جدید در حین تاکید بر عناصر ملی و ویژگی‌های طبیعی در راج پث دهلی نودر اوایل قرن بیستم میلادی و همچنین ۹- نمایش قدرت سیاسی و سازماندهی کالبدی و در عین حال تاکید بصری بر ساختمان با ارزش عملکرد - دی در خیابان پیروزی سوسیالیزم بخارست رومانی در قرن ۲۰ یادکرد.

اما یکی از عرصه‌ها و فضاهای عمومی شاخص شهر تهران، خیابان آزادی است. برج آزادی به عنوان مهمترین نشانه شهری تهران، شاخص‌ترین عنصر این خیابان است. تاثیر برج آزادی به عنوان یکی از نشانه‌های اصلی و استراتژیک شهر تهران به گونه‌ای است که عمده مراسم‌های ملی و حکومتی در این خیابان برگزار می‌گردد. اما پهنه این خیابان از اغتشاشات گسترده بصری رنج می‌برد. اغتشاشاتی که محور دید شاخص موجود در این خیابان را تحت تاثیر قرار داده و از اهمیت نقش آن در سازماندهی بصری و هویت بخشی کالبدی به شهر تهران کاسته است. فضای خیابان آزادی در حال حاضر فاقد چارچوب و معیارهای خاصی برای ایجاد نظم و ریتمی قابل قبول برای معماری ساختمانهای احاطه کننده خیابان است. خیابان آزادی به طور کلی از بدنه و نمای هماهنگ و طراحی شده بی بهره است. به طوریکه هیچ یک از اجزای نما ارتباط بصری مطلوبی با یکدیگر برقرار نمی‌کنند. اکثر جداره‌های آن جذاب و دعوت‌کننده نیستند. فقدان فروشگاههای بزرگ جاذب جمعیت و کاربری‌های فعال در تمام ساعات شبانه روز، وجود بنگاهها و تعمیرگاههای بزرگ خودرو، ادارات و دفاتر خدماتی که فضای زیادی را به خود اختصاص داده‌اند، پارکینگ‌های وسیع، باغیایی با دیوارهای بلند و کاملاً محصور و ساختمانهای مخروبه و متروکه چهره و فرم خیابان را شدیداً تحت تاثیر قرار داده است. این مشخصه‌ها سبب شده که این خیابان در حال حاضر از کیفیت محیطی مطلوبی برخوردار نباشد. از اینرو این نوشتار، با علم به این نکته که کیفیت محیط حاصل برهم‌کنش مولفه‌های گوناگون عملکردی، معنایی، بصری-زیباشناختی و زیست‌محیطی است و رسیدن به ارتقا کیفیت مطلوب محیط در گرو توجه به تمام مولفه‌های فوق است، برآن است تا با ارائه راهکارهایی

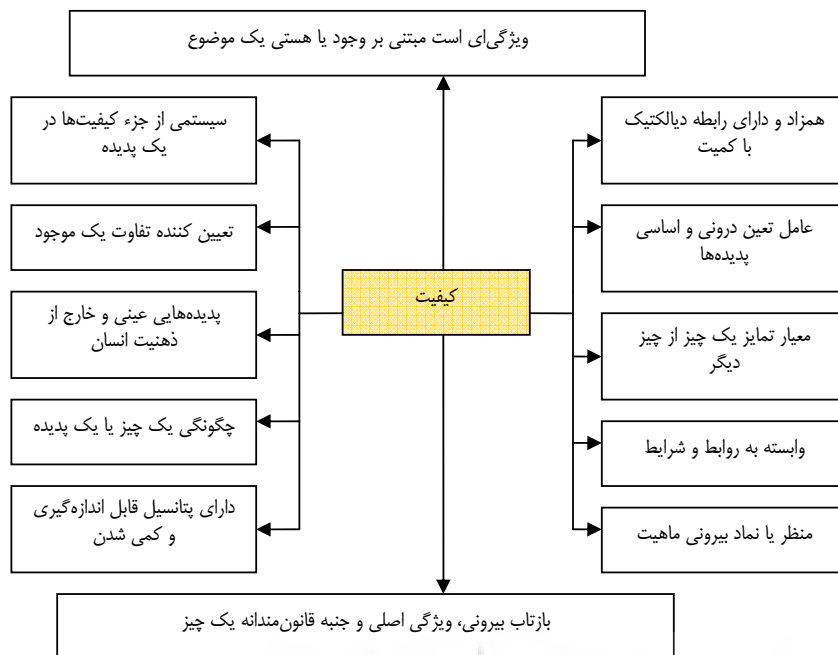
جهت ارتقا کیفیت محور دید موجود در این خیابان، زمینه ارتقا کیفیت مولفه بصری-زیباشناختی و به واسطه آن ارتقا کیفیت محیط در این فضای عمومی شاخص شهری را فراهم آورد. در انجام این پژوهش، این نوشتار از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و شیوه‌های تحقیق مرور متون، منابع و اسناد تصویری در بستر مطالعات کتابخانه‌ای و همچنین از روش تحقیق موردی و شیوه تحقیق مشاهده در بستر مطالعات میدانی بهره گرفته است.

چارچوب مفهومی موضوع پژوهش

کیفیت

واژه کیفیت مفهومی است که در تمامی دانش‌ها و زمینه‌های مرتبط با زندگی انسان به کار رفته و مورد استفاده قرار گرفته شده است. کیفیت در حالت عادی و به معنای کاملاً واضح، برای وصف درجه کمال اشیا و پدیده‌ها به کار برده می‌شود. (گلکار، ۳۸: ۱۳۸۰-۶۵). اما مفهوم کیفیت، مفهومی است نسبی؛ که واجد معنایی فراتر از معنای بدیهی و معمول آن است. مفهوم کیفیت، دو وجه دارد. یعنی کیفیت در عین حال که مفهومی مبهم و چند پهلو است؛ روشن و واضح نیز می‌باشد. در واقع منظور از کیفیت از طرفی خاصیت‌ها و ویژگی‌های اصلی یک چیز است، از طرف دیگر کیفیت، کلیت و سیستمی از جزء کیفیت‌هایی است که یک چیز را بوجود آورده‌اند (پاکزاد، ۷۸: ۱۳۸۵). در واقع با کمک جزکیفیت‌ها می‌توان به تفاوت ویژگی‌های یک چیز پی برد؛ در صورتی که بوسیله کیفیت‌های کلی می‌توان به تفاوت چیزها از یکدیگر رسید. در همین رابطه، فرهنگ زبان فارسی عمید، معنای لغوی «کیفیت» را چگونگی، چونی، صفت و حالت چیزی عنوان کرده است (عمید، ۱۰۲۷: ۱۳۶۳). همچنین واژه کیفیت در زبان انگلیسی به معنای چیزی است که یک شخص، یک شیء یا یک فکر داشته و موجب خاص و جالب شدن آن می‌گردد (1981: 680 Longman L.C). از سوی دیگر، فرهنگ انگلیسی آکسفورد نیز برای واژه کیفیت چهار معنی ارائه می‌دهد: ۱- درجه خوبی و ارزش چیزها، ۲- خوبی و کمال به مفهوم عام، ۳- صفات و خصوصیات، ۴- جنبه ویژه و

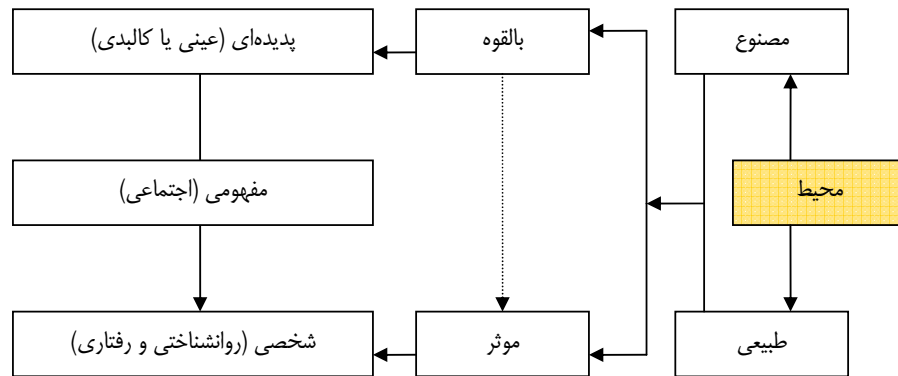
نمایه ۱. کلید واژه‌های معرف کیفیت. مأخذ: نگارندگان با استفاده از منابع مختلف.

علایم مشخصه و ممیزه (Oxford A.D., 2006: 1233). پژوهشها بین محیط «کالبدی»، «اجتماعی»، اما در واقع کیفیت، چگونگی یک چیز یا پدیده می‌باشد «روانشناختی» و «رفتاری» تمایز قایل می‌شوند. محیط که تأثیر عاطفی و عقلانی خاص بر انسان می‌گذارد (پاکزاد، ۷۸: ۱۳۸۵). این تأثیر باید به گونه‌ای باشد که حواس انسان قادر به احساس و ادراک آن باشد (نمایه شماره یک).

محیط

فرهنگ لغات فارسی معین «محیط» را دربرگیرنده، احاطه‌کننده و جای زندگی آدمی معرفی می‌کند (معین، ۳۹۲۹: ۱۳۷۱). جغرافیدانان، روانشناسان، پژوهشگران علوم اجتماعی و معماران، تعاریف گوناگونی را برای محیط ذکر می‌کنند. اما به واقع، فضای اطراف، اصلی‌ترین معیار تعاریف گوناگون محیط است. بنابراین هر توصیف، تعریف یا تبیین ماهیت کارکرد محیط، باید با توجه به چیزی در فضای اطراف باشد (لنگ، ۸۵: ۱۳۸۱). در باب تقسیم بندی انواع محیط (نمایه شماره دو)، با دو نوع محیط مواجه هستیم. اول محیط بالقوه برای رفتار انسان و دوم محیط موثر، که فرد به آن توجه می‌کند و آن را مورد استفاده قرار می‌دهد. همچنین بسیاری از

پژوهشها بین محیط «کالبدی»، «اجتماعی»، «روانشناختی» و «رفتاری» تمایز قایل می‌شوند. محیط کالبدی شامل پهنه‌های زمینی و جغرافیایی، محیط اجتماعی شامل نهادهای متشکل از افراد و گروهها، محیط روانشناختی شامل تصاویر ذهنی مردم و محیط رفتاری مجموعه عواملی است که فرد به آن واکنش نشان می‌دهد. آنچه در این تقسیم بندی بیش از هر چیز به دیده می‌آید، تفاوت میان جهان واقعی (حقیقی یا عینی) پیرامون انسان و جهان پدیدارشناختی است که خود آگاه یا ناخود آگاه، الگوهای رفتاری مردم را به واکنش و می‌دارد. در دیدگاه جهان پدیدارشناختی، پدیداری جهان به میزان و چگونگی ادراک و التفات ذهن انسان بستگی دارد. در این رابطه کورت کافکا (۱۹۳۵)، بین محیط جغرافیایی و محیط رفتاری تمایز قایل می‌شود، چنانچه محیط جغرافیایی را محیط عینی و واقعیت‌های اطراف انسان می‌داند، و محیط رفتاری را تصویر شناختی محیط عینی ارزیابی می‌کند که اساس رفتار انسان را شکل می‌دهد. علاوه بر این داگلاس پورتیوس (۱۹۷۷) محیط مفهومی را مطرح می‌کند که آن را به مفاهیم محیط‌های پدیده‌ای (جغرافیایی) و شخصی (رفتاری) می‌افزاید.

نمایه ۲. تقسیم بندی انواع محیط. مأخذ: نگارندگان.

انسان در فرآیند زیست خود به تعامل فکری و ذهنی با محیط نیاز بسیار دارد. گویی روح و ذهن انسان در حالت عدم تحرک و عدم تعامل با محیط (طبیعی و مصنوعی) و فضا، در شکل طبیعی و بسیار پیچیده آنها، دچار سکون و مرگ می شود. برعکس، محیط و فضای آشنا و منطبق با ساختار کلی فرهنگ، پیچیده، خوانا و منسجم هم باعث شادابی و انبساط خاطر، آرامش، اطمینان، احساس تعلق خاطر و ... موجب توسعه و افزایش توان اندیشه، خلاقیت فکری، کارایی بالای نظری و عملی، و بالاخره تعالی بیش از پیش فرهنگی می شود. دلبستگی انسان به فضا ریشه های عمیقی دارد. این دلبستگی از نیاز به درک روابط اجتماعی انسان، جهت درک مفاهیم و چیره شدن و رفع نیازها در مقابل حوادث و رویدادهای مختلف، سرچشمه می گیرد. اصولاً انسان بین خود، اشیا و محیط پیرامون خود رابطه برقرار می کند و از آن برای حصول به حقایق تجربیدی و مفاهیم مستتر در زبان، به منظور برقراری ارتباط با محیط و دیگران، سود می برد (براتی، ۱۳۸۱).

کیفیت محیط

کیفیت محیط یک شی از دو منبع یا دو عرصه سرچشمه می گیرد: ۱- عرصه ذهنی فرد، ۲- عرصه عینی شی. کیفیت های ضمیری به عنوان ارزش هایی معرفی شده اند که به دشواری قابل کمی شدن بوده و به سختی می توان آنها را اندازه گیری کرد. کیفیت ها مرتبط با بیان

مطلوب یا نامطلوب و زشت و زیبا بودن اشیا معمولاً از این دسته هستند. در حالی که کیفیت های حقیقی اشیا را می توان به عنوان کیفیتی دانست که ماهیت قابل اندازه گیری دارند و به ظرفیت های قابل سنجش نظیر وزن، ارتفاع و سرعت ارتباط دارند. از این رو در مورد کیفیت یک شیء می توان گفت: «کیفیت» یک شیء درجه و میزان برتری، مشابهت یا فروتری آن نسبت به اشیا دیگر است که توسط انسان از طریق ذهنی و عینی به عنوان مجموعه ویژگی های آن شیء درک و محسوب می گردد. کیفیت یک شیء از دو منبع «ضمیر» فرد و خود «شیء» نشأت می یابد که به ترتیب آنها را «ارزش» و «مقیاس اندازه گیری» نامیده، بیانگر دو گروه «کیفیت های مطلوبیتی» و «کیفیت های ظرفیتی» اشیا هستند (گلکار، ۳۸: ۱۳۸۰-۶۵).

به واقع می توان «کیفیت محیط» را یکی از مهمترین دلمشغولی های دانش طراحی شهری دانست. این امر به گونه ای است که بسیاری از نظریه پردازان «ارتقاء کیفیت محیط» را مهمترین وظیفه فعالیت طراحی شهری می دانند (پاکزاد، ۷۷: ۱۳۸۵). در متون نظری برنامه ریزی و طراحی شهری، تعریف های متعددی از مفهوم کیفیت محیط وجود دارد. این برداشت های گوناگون، بر اساس زمینه فکری صاحب نظران یا نحوه انتخاب شاخصها از سوی آنها شکل گرفته اند. با این وجود فقدان تعریفی جامع، دقیق و مورد توافق صاحب نظران از مفهوم کیفیت محیط، در مبانی نظری طراحی شهری خودنمایی

جدول ۱. تعریف کیفیت محیطی از دیدگاه محققان و مجامع بین المللی مختلف

مفهوم کیفیت محیط	تحقیق
یک محیط باکیفیت بالا حسی از رفاه و رضایت را برای افراد از طریق شاخصهای که ممکن است فیزیکی، اجتماعی و یا نمادین باشد به همراه دارد.	Lansing and Marans (1969)
کیفیت محیطی موضوع پیچیده‌ای است که در بردارنده ادراک انتزاعی، طرز تلقی و ارزشهای است که در بین گروهها و افراد متفاوت است.	Porteous (1971)
کیفیت محیطی ناشی از کیفیت عناصر تشکیل دهنده یک منطقه اما چیزی بیشتر از مجموع عناصر است، کیفیت محیطی ادراک مکان به طور تمام و کمال است. عناصر تشکیل دهنده (طبیعت، فضای باز، زیرساختها، محیط ساخته شده، امکانات و منابع محیط طبیعی) هر کدام دارای ویژگیهای خاص خود و کیفیت نسبی هستند.	RMB (1996)
کیفیت محیطی می تواند به عنوان بخش اصلی مفهوم وسیعتر «کیفیت زندگی» همانند کیفیتهای اصلی مانند سلامتی و امنیت در ترکیب با جنبه‌های همچون راحتی و جذابیت تعریف شود.	RIVM(2002); workshop livability 2002

ماخذ: 7 : Van Kamp, 2003

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۴ پاییز و زمستان ۱۳۸۸
No.24 Autumn & Winter

۷۰

می‌کند. این امر می‌تواند در نتیجه ارتباط یا هم پوشانی این مفهوم با مفاهیم مبهم و پیچیده دیگر همچون کیفیت زندگی، قابلیت زندگی و پایداری باشد. (18-5 : Van Kamp, 2003). در جدول شماره ۱ برخی مفاهیم مرتبط با کیفیت محیط بررسی شده است.

محیط نشات می‌گیرد. در حالیکه نظریه امکان دهندگی محیطی بر آن است که محیط مجموعه‌ای از قابلیت‌های بالقوه برای برخی رفتارها را فراهم می‌سازد و انسان در مقابل محیط صددرد تسلیم نیست و از انتخاب نسبی برخوردار است. البته قابلیت محیط الزاماً به رفتاری خاص منجر نمی‌شود اما اگر قابلیت در محیط وجود نداشته باشد قطعاً رفتار محقق نمی‌شود. این نظریه تلقی کیفیت محیط در طراحی شهری را به مثابه مقوله‌ای کاملاً ذهنی و سلیقه‌ای به دنبال داشته است که توسط ناظر ساخته شده و هیچ‌گونه ربطی با ساختار و خصوصیات محیط کالبد ندارد.

مولفه‌های کیفیت محیط در طراحی شهری در مورد کیفیت تعامل انسان با محیط سه نظریه روانشناختی مطرح شده است که شامل نظریه «تعیین کنندگی محیطی»، نظریه «امکان دهندگی محیطی» و نظریه «احتمال دهندگی محیطی» می‌باشند. نظریه تعیین کنندگی محیطی بر آن است که تغییر در ماهیت محیط‌های جغرافیایی، اجتماعی، فرهنگی و محیط ساخته شده طبیعی یا مصنوعی می‌تواند به تغییر در ادراک و رفتار انسانی منجر شود و انسان تسلیم شرایط محیطی است. این نظریه تلقی کیفیت محیط در طراحی شهری را به مثابه کیفیت و صفتی به دنبال داشته است که ذاتی محیط کالبدی بوده و به شکل مستقل از ناظر وجود دارد. بر اساس چنین دیدگاهی کیفیت طراحی شهری کیفیتی است که به نحو جبری از محیط و به طور مشخص از فرم

اما از دیدگاه احتمال دهندگی محیطی، محیط تنها قادر است زمینه و احتمال رویداد رفتاری یا ادراکی خاصی را فراهم نماید و قادر به تعیین قطعی رفتار نیست و بنابراین انسان در انتخاب شرایط محیطی آزاد است. این نظریه تلقی کیفیت محیط در طراحی شهری به عنوان یک مفهوم، از طریق به عرضه گذاشته شدن خصوصیات محسوس از طرف محیط کالبدی از یک سو، و مورد احساس، ادراک، شناخت و ارزیابی قرار گرفته شدن آنها

توسط ناظر از سوی دیگر، به دنبال داشته است. در این تلقی، جریان داد و ستد میان خصوصیات کالبدی و محسوس محیط از یک سو و الگوها و رمزهای فرهنگی و توانایی‌های ذهنی فرد ناظر از سوی دیگر است که کیفیت محیط را شکل می‌دهد.

گلکار (۳۸: ۱۳۸۰-۶۵) معتقد است که کیفیت طراحی شهری را می‌توان به عنوان برآیند سه نیرو (مولفه) کیفیت عملکردی، کیفیت تجربی - زیباشناختی و کیفیت زیست محیطی شهرها در نظر گرفت. «مولفه عملکردی کیفیت طراحی شهری» از یک سو در برگیرنده تامین حرکت و دسترسی سهل و مناسب پیاده‌ها و سواره‌ها به مراکز جاذب شهری است و از سوی دیگر، در برگیرنده عملکردهای دیگری همچون تفریح غیر فعال، تماشای مردم و مراسم گوناگون نیز بوده تا ضامن سرزندگی و غنای تجربه فضایی شهر گردند. «مولفه تجربی - زیباشناختی کیفیت طراحی شهری» به دریافت‌های ادراکی، شناختی و ترجیحات محیطی افراد در قبال فضاهای شهری سر و کار دارد. و در نهایت، مولفه «زیست محیطی کیفیت طراحی شهری» در بعد خرد آن دربرگیرنده مقولاتی همچون تنظیم اقلیم خرد فضاهای شهری است و در بعد کلان دغدغه پایداری زیست محیطی شهری را دارد.

دیدها و چشم اندازها در مولفه‌های کیفیت محیط

در بررسی کیفیت محیط و در مطالعات بصری - زیباشناختی، همواره تفسیری از خصیصه‌های دیداری (بصری) محیط زیست ساخته شده مورد توجه قرار داشته است. گوردن کالن نویسنده کتاب مشهور منظر شهری در دفاع از اهمیت و نقش خصیصه‌های بصری کالبدی محیط می‌نویسد: «ما به مسائل دیداری (بصری) می‌پردازیم زیرا تقریباً تنها از این طریق است که ما محیط را می‌شناسیم. ادراک بصری تنها وسیله‌ای مفید نیست، بلکه به یاد یادآورنده احساسات ملموسی است که در ذهن ما به جای مانده است.» در واقع گوردن کالن هنر تناسب (طراحی) شهری را هم پایه هنر معماری قلمداد می‌کند و معتقد است که ساختمانها، درختان، طبیعت، آب، ترافیک، علائم تبلیغاتی و مانند اینها باید به گونه‌ای به هم مرتبط شوند که نمایش هنری شهر به حقیقت پیوندد. به عبارت دیگر مطالعات بصری و زیباشناختی به قابلیت‌های عینی (دیداری) کالبد شهر توجه دارد. (فجر و توسعه، ۳۳: ۱۳۸۴). همچنین کوین

لینچ درباره درک کیفیت شهر می‌گوید: درک کیفیت یک شهر تنها از طریق دیدن آن توسط شهروندان ایجاد می‌شود و این امر به واسطه تصور ذهنی و ادراک محیطی که مردم از محل سکونت خود دارند انجام می‌گیرد. بنابراین از احساسی که به فرد وارد می‌شود، رنگها، اشکال، تحرک و تنوع نور، بو، صدا مؤثرند. واضح است که داشتن تصویری روشن از محیط، شخص را قادر می‌سازد به آسانی از جایی به جایی دیگر رود. به عبارت دیگر مشخصه‌های همچون خوانایی، نمایانی تنها در چیده شدن خوب عناصر شهری پدیدار است. این عوامل است که به محیط زندگی انسان کیفیت می‌بخشد و آنها را از محیط‌های با کیفیت پایین جدا می‌سازد (لینچ، ۱۳۸۴). ضرورت توجه به ارتقا کیفیت دیدها و چشم‌اندازها در فضاهای عمومی شهری به واسطه عدم وضوح فرمی مطلوب در اینگونه فضاها و زمینه سازی برای خوانایی و وضوح فرمی فضاهای عمومی شهری است. فرم‌های بی‌ارتباط، ارتفاع و رنگ‌های متفاوت ساختمان‌ها، استفاده از مصالح ناهمگون و نامناسب با

جدول ۲. مولفه‌های معطوف به لزوم ارتقا کیفیت دیدها و چشم‌اندازها در فرآیند بهبود کیفیت محیط.

مولفه‌های معطوف به دیدها و چشم‌اندازها	نام کتاب	نهاد و صاحب نظر در مباحث کیفیت محیط
نفوذ پذیری بصری - سازگاری بصری	محیط‌های پاسخده (۱۹۸۵)	یان بنتلی و همکاران
کنترل محورها و پرسپکتیوها	یافتن فضاهای گمشده (۱۹۸۶)	راجر ترانسیک
دیدها و مناظر	تئوری و عمل طراحی شهری معاصر (۱۹۸۹)	مایکل ساوث ورث
خوشایندی بصری	ساخت شهرهای مناسب مردم (۱۹۹۲)	تیبالدز
غنای بصری	کیفیت محیط شهری لندن (۱۹۹۳)	کمیته مشورتی برنامه‌ریزی لندن
قابلیت رویت و دسترسی	چالش طراحی شهری (۱۹۹۶)	سمینار ملی طراحی شهری استرالیا
کیفیت دیدها (کریدورها، دید، خط آسمان، چشم‌اندازها و کنترل و احداث بناهای مرتفع)	بعد طراحی برنامه‌ریزی (۱۹۹۷)	جان پانتر و متیو کارمونا
خوانایی و وضوح بصری	سیمای (تصویر ذهنی) شهر (۱۹۶۰)	کوین لینچ
چشم‌اندازها (vistas) و تجارب بصری متنوع	طراحی شهری (۱۹۶۵)	پل اسپریگان

ماخذ: نگارندگان با استفاده از منابع گوناگون

۲- چشم‌اندازهای متوالی (پی در پی) از خارج شهر؛ ۳- چشم‌اندازها به سوی حومه‌های شهر؛ در این چشم‌اندازها به جایگاه ساختمان‌های بلند مرتبه معمولاً توجه نمی‌شود و این گروه از چشم‌اندازها، ترکیبی از دیدهای گسترده و پانورامیک و یا دیدهای باریک با میدان دید کم پهنای بینابین ساختمان‌ها هستند. این دیدها ممکن است از نقاط دید خاصی در شهر حاصل شود؛ ۴- چشم‌اندازهای خارج به سوی حومه شهری؛ دیدهای محلی به سوی حومه شهر از مرکز شهر که چشم‌اندازهایی از درون شهر به کل شهر را نیز در بر می‌گیرد. ۵- محوطه‌هایی با فرصت‌های مناسب از نظر بصری نیز از دیگر موارد مطرح در چشم‌اندازهای شهری هستند (Worskett, 1969: 232-242).

در یک تقسیم‌بندی دیگر، دیدها و چشم‌اندازها به دیدهای پانوراما و گسترده، ویستاها و محورهای دید تقسیم شده‌اند. پانوراما Panorama یک چشم‌انداز نامحدود و گسترده از منظر محیط است. «فرهنگ وبستر» پانوراما را چنین تعریف می‌کند: الف: تصویر یا ردیفی از تصاویر از یک منظر، وقایع تاریخی و مانند آن که در سطحی واجد تداوم نمایش داده شود به قسمی که این سطح ناظر را احاطه کند، ب: تصویری که در مقابل دیدگان ناظر گشوده شود به قسمی که وی در تصویر احساس تداوم کند (مزینی؛ ۱۳۷۴، ج ۴۸: ۳). مراد از پانوراما منظر گسترده از موضوعاتی است که در معرض دید قرار می‌گیرند و دیدار جامع آنها به صورت دسته‌جمعی و در آن واحد ممکن است (همان: ۴۷). دیدهای پانوراما (دیدهای گسترده) بیشتر در موقعیت تپه‌ها و دره‌ها مورد انتظار می‌باشند و عرضه می‌شوند، می‌توانند احساس خوشایندی را در ناظر موجب شوند. موقعیت قرارگیری شهرها در ارتفاعات و یا ساحل دریا، امکان دیدهای بیرونی پانوراما را افزایش می‌دهد (52 Tugnutt & Robertson, 1987).

ویستا Vista چشم‌اندازی است که بوسیله لبه یا لبه‌هایی محکم و ثابت محدود و کنترل شده است. مراد از دید ویستا، آن دید و یا منظری است که از میان ردیفی متوالی و تا اندازه‌ای طویل از عواملی چون ساختمان‌ها و درختان به دیده آید (مزینی؛ ۱۳۷۴، ج ۱۲۲: ۳). ویستا

اقلیم، ناهمگونی حجم، توده و نحوه قرارگیری ساختمان‌ها، همجواری‌های متعارض، و وجود آلودگی‌های بصری چون قرارگیری بی‌نظم و غیر منطقی تابلوها، آنتن‌ها، تاسیسات گرمایشی و سرمایشی در جداره‌ها و پشت‌بام‌ها، وضع نامناسب جوی‌ها، درختان و پیاده‌روها، از وضوح فرمی مطلوب فضاهای شهری امروزی کاسته‌اند و حس جهت‌یابی شهروندان در شهرها را با مشکل روبه‌رو کرده‌اند.

از اینرو و با توجه به نمایه شماره ۳، به نظر می‌رسد مباحث مربوط به دیدها و چشم‌اندازها در شهر، و ضرورت توجه به آن‌ها و تلاش در جهت ارتقا کیفیت آن‌ها، بخشی لاینفک از مولفه بصری-زیباشناختی کیفیت محیط است. صاحب‌نظران چندی این مهم را مورد توجه قرار داده‌اند. در جدول شماره ۳، مولفه‌های معطوف به لزوم ارتقاء کیفیت دیدها و چشم‌اندازها در فرآیند بهبود کیفیت محیط در طراحی شهری، در آرا صاحب‌نظران و نهادهای بین‌المللی بررسی شده‌است.

دیدها و چشم‌اندازهای شهری

در شهرها گونه‌های متنوعی از چشم‌اندازها وجود دارند که سبب تنوع و جذابیت در منظر شهری می‌شوند. یک چشم‌انداز ممکن است مسدود شود، قاب شود، امتداد یابد، بوسیله ساختمان‌های بلند قطع شود و یا جهت داده شود (Worskett, 1969: 16). «ویلیام هولفرد» چشم‌اندازها را حاصل ناهمواری‌های طبیعی و فرم‌های متنوع زمین مثل فضاهای باز، پارک‌ها، درختکاری‌ها، ساختمان‌ها و سازه‌ها می‌داند و انواع دیدها و چشم‌اندازها را اینگونه معرفی می‌کند: ۱- نقاط دیدی که از حومه‌های اطراف به شهر نگاه می‌کنند؛ ۲- نقاط دید درون شهر که به حومه‌های اطراف مشرف است؛ ۳- چشم‌اندازهایی از شهر از نقاط مرتفع انسان ساخت یا طبیعی درون محدوده‌های شهر؛ ۴- چشم‌اندازهای درون شهر که به یک خیابان یا میدان و یا بخش ویژه‌ای محدود شده‌است. چشم‌اندازها به طور اصلی از هر نوع متشکل می‌باشد (Holford, et al, 1991: 19). در یک تقسیم‌بندی دیگر «روی وارکیت» چشم‌اندازها را اینگونه طبقه‌بندی می‌کند: ۱- چشم‌اندازها از خارج شهر؛

Vista بر کیفیت مطلب راه می‌افزاید (مزینی؛ ۱۳۷۴، ج ۱۲۱: ۳). انواع مختلفی از ویستا در دیدهای شهری مطرح شده‌اند: ۱- منظر خودنمایانه Grandiose Vista: از میان موضوع‌هایی که برای کاربرد اینجا Here و آنجا There، مورد بحث و بهره‌برداری قرار گرفته، مسلماً منظر Vista از رایج‌ترین آنهاست. منظر Vista ناظر را در پیش‌زمینه به منظر دوردست مرتبط می‌کند. ۲- منظر پنهان Vista Scrummed: این نوع منظر بصورت عادی عمل می‌کند بجز آنکه احساس آنجایی به وسیله حائلی (مثل پوشش برگ) افزوده می‌شود. منظر پنهان شده کاربرد حائل را برای پنهانسازی منظر امکان‌پذیر می‌گردد (کالن؛ ۴۱: ۱۳۷۷-۴۲). منظور اصلی از یک ویستا، قاب کردن یک دید دور و با فاصله است و لذا این منظره از میان یک پیش‌زمینه ترکیب شده دیده می‌شود و در نقطه پایانی مقابل بوسیله نشانه‌های بارز ثبات یافته است. از آنجایی که پیش‌زمینه و عنصر پایان بخش نقش اصلی را در استقرار یافتن یک چشم‌انداز ویستا بازی می‌کنند. کانال خیابان در این بین نیازی نیست که به نماهای کاملاً یکسان و مشابه متوسل شود زیرا مسیر مستقیمی را فراهم آورده و جهت بصری کامل ایجاد نموده تا احساس قوی از یک پرسپکتیو بدست آید (Kostof, 1991: 264-293).

محور بصری؛ Visual Axe؛ یا کریدور دید؛ Corridor View؛ زمانی شکل می‌گیرد که خط دید قویا بوسیله لبه‌هایی از هر طرف کنترل و هدایت شده باشد. خط دید از نقطه دید یک وسیله نقلیه یا شخص آغاز می‌شود. خطوط دید در تعیین چگونگی حرکت وسایل نقلیه سریع و میزان ایمنی سایر استفاده‌کنندگان جاده مورد استفاده قرار می‌گیرند (فجر و توسعه؛ ۱۲: ۱۳۸۴).

مفهوم محور دید

محورهای دید حاصل کنار هم قرار گرفتن ساختمان‌ها در اطراف یک فضای باز، عمدتاً یک محور حرکتی مثل خیابان، است به نحوی که ارتباط این ساختمان‌ها بوسیله یک محور خطی که در طول آن چشم‌اندازهای کنترل شده‌ای وجود دارد، شکل می‌گیرد. ترکیب ساختمان‌ها به نحوی است که خط مرکزی آنها برای شکل دادن یک

محور بر هم منطبق می‌شود لذا ساختمان‌ها در یک ارتباط فضایی قرار می‌گیرند که به سوی خط مرکزی محور متمایل می‌شوند. دیدهای محوری گاه توسط ردیف درختان نیز طراحی می‌شود. محور مورد نظر اغلب مستقیم‌الخط بوده و نقطه انتهایی آن ممکن است مسدود به عناصر طبیعی یا مصنوع باشد و یا دید بی‌نهایت (محور بسیار طویل) داشته باشد. شبکه‌های شطرنجی خیابان‌ها یا شبکه محوری شعاعی از رایج‌ترین الگوهای موجود دیدهای محوری هستند. (غفاری، ۱۸۰: ۱۳۸۰) همچنین کریدورهای بصری شامل محورهایی است که به سوی مناظر بصری ارزشمند چشم‌انداز قابل توجه و قوی را به وجود می‌آورند. کریدورهای بصری به طور کلی شامل محورهای متفاوتی می‌باشد. محورهایی که در جهت دید مناسب به نشانه‌های شهری یا عناصر ارزشمند معماری قرار گرفته‌اند چشم‌اندازی ارزشمندی از یک عنصر بصری قوی به وجود می‌آورد. محورهای اکولوژیک ویژه مانند مسیر رودخانه‌ها که به علت گستردگی می‌تواند چشم‌انداز جاذب طبیعی به وجود آورد (فجر و توسعه، ۲۰۴: ۱۳۸۴). محور دید، یک عرصه یا پهنه سه بعدی است که از یک نقطه دید شروع و بسوی موضوعی شاخص یا کیفیتی بصری امتداد می‌یابد. منظور از نقطه دید در اینجا مکانی است که قابلیت ارائه احساس لذت بخش از دید و منظر را به انسان داراست. این نقطه می‌تواند مکانی متشکل از سلسله‌ای از نقاط دید مطلوب پیوسته و متعامل باشد و یا تنها یک نقطه خاص و منحصر به فرد را شامل شود. میزان پهنای عمق هر محور دید، که مقدار فضایی که باید به دیده‌آید را تعریف می‌کند، بستگی مستقیم به کیفیت و نقطه‌ای دارد که محور دید آن را مورد تاکید قرار می‌دهد و در مرکز توجه محور دید قرار دارد. (پورجعفر، صادقی ۱۳۸۷ (الف): ۹۷). همچنین محورهای دید، خطوط مستقیمی هستند که ارتباط بصری را بین دو نقطه نسبتاً دور از طریق یک کانال ارتباط بصری و حداقل یک عنصر برجسته برقرار می‌سازند. این محورها چارچوبی برای پایه‌گذاری یک شهر به خاطر سپردنی و تاریخی فراهم می‌آورند. این محورها می‌توانند از عوارض طبیعی به شکل شگفت‌آوری استفاده کنند. (بحرینی، ۲۲۱: ۱۳۷۷).

نمونه‌هایی از تاثیر محور دید بر ارتقاء کیفیت محیط

محور دید میدان کاپیتول (Capitol Piazza)

تپه کاپیتول معروف‌ترین تپه از میان هفت تپه رم است. این تپه مقر سنا، هیئت حاکمه رم باستان، و نخستین مکان مذهبی شهر بوده است (موریس، ۲۰۰: ۱۳۸۴). شکل‌گیری نهایی محور دید موجود در این تپه را می‌توان به زمان بازسازی و ایجاد میدان یادمانی کامپیدولیو در این تپه به دست میکلا آنژ دانست. استفاده هنرمندانه از شیب طبیعی زمین، ایجاد تنوع بصری و سکانس بندی محور دید حین بالا آمدن از پله‌های ارتباطی از ویژگی‌های این محور دید است. تاکید بصری بر پالاتسودل سناتوره در این محور بصری جالب توجه است. این تاکید بصری به کمک نحوه طراحی بیضی شکل زمین، قرارگیری زاویه دار و اگرای ساختمان‌های موزه کاپیتولین و پالاتسود کانسرواتوری صورت پذیرفته است. بیکن در این مورد می‌گوید: میکلا آنژ به مدد عملی ارادی بردار نیرویی بر محور پالاتسودل سناتوره ایجاد کرد، برداری که در نتیجه به عنصری سازمانده بدل شد که آشفتگی و هرج و مرج را به نظم در آورد (بیکن، ۱۱۵: ۱۳۷۶). نظم ارتفاعی بدنه‌ها در تاثیرگذاری بیشتر این محور دید نقش مهمی داشته است.

محور دید واشنگتن دی‌سی (Washington D.C)

محور دید واشنگتن به عنوان یک محور دید شاخص یادمانی که بر عناصر شاخص عملکردی و سیاسی شهر واشنگتن تاکید می‌کند معرفی شده است. استفاده از عناصر سبز و اکولوژیک و نظم ارتفاعی بدنه‌ها در جهت تاکید بصری بر عناصر پایانی این محور دید در نوع خود جالب توجه است. در واقع شکل‌گیری این محور دید را می‌توان به تصمیم دولت ایالات متحده برای بنا نهادن یک پایتخت ملی مرتبط دانست. آمریکای تازه استقلال یافته نیاز به هویت و شخصیت ویژه داشت لذا یک طرح باشکوه و یادمانی برای شهر و به دنبال آن محور دید واشنگتن که ارتباط بصری ساختمان‌های کاخ سفید، مجلس سنا و بنای یادبود واشنگتن را برقرار سازد، مطرح می‌شود. در واقع طراح این محور دید با نحوه استفاده از یادمان‌ها و یا ساختمان‌های مهم به عنوان عنصر پایانه‌ای

برای بستن منظر خیابان‌ها آشنا بوده است. (موریس، ۳۷۲: ۱۳۸۴). تبدیل شدن پهنه این محور دید به فضا و عرصه‌ای عمومی از مشخصات اصلی محور دید واشنگتن دی‌سی است.

محور دید راج‌پث دهلی نو (Raj Path)

محور دید راج‌پث دهلی نو از نظر تنوع بصری در سکانس‌ها فوق‌العاده است. استفاده از عناصر طبیعی و المان‌های معرف هویت و فرهنگ هند در این محور دید جالب توجه است. همچنین از عوارض و پستی و بلندی‌های طبیعی در سازماندهی بصری محور دید و تاکید بصری بر المان‌های پایانی (کاخ ملکه و یادمان دروازه هند) به خوبی استفاده شده است. در واقع از دیدگاه طراحان این محور دید، شهری که برفراز تپه قرار گرفته، هیچ‌گاه از نظر پنهان نمی‌ماند (پورجعفر، ۵۹: ۱۳۸۷-۶۴). برگزاری مراسم ملی و آیینی در پهنه محور دید و برقراری عملکردها و فعالیت‌های خاص در بدنه سازنده این محور دید شاخص بر اهمیت آن افزوده است.

معرفی و تحلیل یکپارچه خیابان آزادی تهران

خیابان آزادی از دیر باز محور حضور مردم برای نمایش شکوه و اقتدار ایران بوده است و در طول سال میزبان برگزاری مراسم مختلف ملی می‌باشد. محور آزادی در سازمان فضایی و شبکه اجتماعی شهر تهران از جایگاه و ارزش بی‌بدیلی برخوردار است و اتخاذ هر تصمیمی در خصوص آن به دلیل موقعیت ارتباطی، فضایی، اجتماعی و ارزشهای تاریخی آن اثری تعیین کننده در ساختار اجتماعی و فضایی شهر خواهد داشت. در امتداد محور تاریخی - فرهنگی خیابان آزادی حدفاصل میدان انقلاب به سمت میدان آزادی بناهای ارزشمندی همچون ساختمان دانشکده دامپزشکی، ساختمان حج و زیارت، ساختمان سازمان میراث فرهنگی کشور مسجد دانشگاه شریف، ساختمان شهرداری منطقه ۹ و شهردار منطقه ۱۰ نیز به اهمیت این خیابان به عنوان مهمترین و طولانی‌ترین محور شرقی - غربی پایتخت افزوده‌اند. برج آزادی به عنوان مهمترین نشانه شهری تهران

شاخص‌ترین عنصر این محور است. تاثیر برج آزادی به عنوان یکی از نمادهای اساسی شهر تهران به گونه‌ای است که عمده مراسمات ملی و حکومتی در این محور برگزار می‌گردد. نزدیکی برج آزادی به فرودگاه مهرآباد و همچنین حفظ روحیه معماری ایران در معماری برج آزادی می‌تواند آن را به عنوان دروازه تهران مطرح کند. این برج چه از پیاده‌روهای این خیابان و چه از سواره‌روها، از فواصل دور قابل رویت است. در طول این محور نشانه‌های شهری دیگری هستند که نقش جزئی تری را در حد بخشی از خیابان آزادی ایفا می‌کنند. گنبد و مناره‌های مساجد از این قبیل نشانه‌ها هستند. کاربری‌های موجود در جداره محور آزادی به طور عمده دارای عملکرد فرا منطقه می‌باشند و غالب آنها خدمات اتومبیل و خرید و فروش لوازم تعمیری و تجهیزات کارگاهی می‌باشند. علاوه بر این وجود چندین عامل مهم، بر عملکرد فرا منطقه ای و تحولات کالبدی منطقه تاثیر گذارده‌اند، یکی از عمده‌ترین عناصر درگسترش کالبدی منطقه، فرودگاه مهرآباد است. در نتیجه محور آزادی مسیر ارتباطی شهر با این فرودگاه می‌باشد و بسیاری از عملکردهای آن تحت تاثیر آن مکان یابی شده‌اند.

محور آزادی با توجه به سابقه تاریخی و اهمیت اجتماعی آن، دارای عناصر شاخص زیادی می‌باشند که در ذهن مردم جای دارند. حضور این عناصر می‌تواند اهمیت این محور را به عنوان محور شاخص شهری افزایش دهد. از جمله این عناصر شاخص علاوه بر میدان آزادی، دانشگاه شریف، مسجد دانشگاه، شهرداری منطقه ۹، شهرداری منطقه ۱۰، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، سازمان حج و زیارت، وزارت کار و امور اجتماعی، دانشکده دامپزشکی و غیره اشاره کرد. فضای سبز در محور آزادی علیرغم اهمیت این محور، بدون برنامه و بسیار نامنظم است. در جداره شمالی محور پوشش گیاهی به صورت درختان پربارگ و چتری، به صورت نواری ایجاد شده است ولی در مسیر جنوبی، پوشش گیاهی بسیار نامحدود و بدون برنامه است. که این امر می‌تواند در پایین آمدن کیفیت بصری محور موثر باشد.

بسیاری از شهرها دارای فضاهای عمومی هستند که لزوم

ارتقا کیفیت محیطی در آن‌ها احساس می‌شود. این فضاها یا از المان‌های طبیعی تشکیل شده‌اند و یا اثر و آثار معماری که واجد ارزش هستند شکل گرفته‌اند. خیابان آزادی از نظر طراحی شهری از این گونه فضاها در شهر تهران است و مهمتر اینکه این فضای شهری نقطه ورود به شهر از طرف غرب می‌باشد. علاوه بر برج آزادی به عنوان نشانه اصلی در ابتدا و میدان انقلاب آنها، وجود ساختمان‌ها و مجموعه‌های مهم دیگری نظیر دانشگاه صنعتی شریف و مسجد آن و همچنین ساختمان سازمان میراث فرهنگی به عنوان نشانه‌های شهری بر ارزش و اهمیت محور آزادی و لزوم ارتقاء کیفیت محیطی آن می‌افزاید. به نظر می‌رسد مهمترین معضل در وضع موجود محور آزادی خدشه دار کردن دید به برج آزادی توسط عناصری نظیر تیرهای چراغ برق و پل‌های عابر پیاده است. این مسئله در چهار محوری که به میدان آزادی ختم می‌شوند کاملاً مشهود است. توجه به فضای سبز موجود در قسمت‌هایی از محور آزادی می‌تواند نقش درختان در ایجاد یک کریدور بصری به سمت برج آزادی را دوچندان کند (پورجعفر، ۱۵: ۱۳۷۲-۵). در جدول شماره ۴، نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید در خیابان آزادی و همچنین رهنمودهایی جهت ارتقا کیفیت محیطی این فضای عمومی از طریق ساماندهی پهنه محور دید موجود در این خیابان ارائه شده است (جدول شماره ۴).

جدول ۴. تحلیل یکپارچه خیابان آزادی تهران و ارائه رهنمودهایی مبتنی بر ارتقا کیفیت محور دید به منظور ارتقا کیفیت محیطی این فضای عمومی. ماخذ: نگارندگان

رهنمودهای معطوف به خیابان آزادی	معیارهای ساماندهی محورهای دید به منظور ارتقا کیفیت فضاهای عمومی	تحلیل یکپارچه
<p>- انتقال تیرهای چراغ برق و هر گونه عنصر الحاقی شامل تابلوها، پلاکاردها و ... از لاین وسط خیابان به کناره خیابان</p> <p>- تعیین یک ارتفاع برای عناصر کنار خیابان</p> <p>- تقویت فضای سبز موجود جهت ایجاد حریم بین حرکت سواره و پیاده</p> <p>- کنترل ارتفاعی فضای سبز جهت ایجاد</p>	<p>- محور دید به مثابه یک سیستم واجد کیفیت بصری (دارای تعادل، تقارن، تفوق یا ...)</p> <p>- توجه به کف‌سازی، توپوگرافی و استفاده از اختلاف سطح‌ها در طراحی</p> <p>- وضوح فرمی عنصر نشانه-ای پایانی</p> <p>- توجه به الگوی فضاهای باز و عمومی</p> <p>- توجه به الگوی شبکه ارتباطی</p> <p>- تسلط بصری عنصر نشانه-ای پایانی</p>	<p>- کمبود فعالیت های مقیاس محله ای و جاذب جمعیت</p> <p>- وجود زمین های رها شده و مخروبه</p> <p>- کاربری های نامتناسب با روحیه میدان و همجوار با آن</p> <p>مانند پمپ بنزین</p> <p>- فقدان کاربری های فرهنگی و گردشگری</p> <p>- کف سازی نا مناسب پیاده راه محور آزادی</p> <p>- کمبود قرار گاه های رفتاری ثابت و تعریف شده همجوار با محور</p> <p>- وجود موانع بصری مانند پل های عابر پیاده در محور</p> <p>- وجود موانع بصری برای حرکت عابر پیاده در طول مسیر</p> <p>- اغتشاش در ساخت و سازهای جدید و نا متناسب با بدنه با هویت میدان</p> <p>- فقدان تناسب در تراکم بناهای موجود در حاشیه محور</p> <p>- نابسامانی و اغتشاش در جانمایی بناها در حاشیه محور</p> <p>- وجود تابلو ها و بنرهای تبلیغاتی نامنظم در سردر مغازه ها</p> <p>- نامتناسب بودن پیاده راه برای حضور افراد معلول</p> <p>- کمبود مبلمان شهری</p>
<p>گردور بصری مناسب به سمت میدان</p> <p>- تقویت و اصلاح پیاده روی موجود</p> <p>- حذف پل های عابر پیاده در حریم بصری میدان و برج آزادی</p> <p>- وضع قوانین ترافیکی ویژه جهت کنترل تردد سواره</p> <p>- تقویت ساختمان های مهم موجود در محور</p> <p>- اصلاح نماهای بدنه اطراف میدان و همچنین کنترل ارتفاعی ساخت و ساز در محور</p>	<p>- محور دید به عنوان عرصه‌ای عمومی و استفاده همگانی از آن</p> <p>- حفظ شاخص‌های بصری ارزشمند گذشته در طراحی-های جدید</p> <p>- توجه به دروازه‌های بصری ورود به محدوده محور دید</p> <p>- محصوریت و ارتفاع مناسب بدنه‌ها جهت تاکید بر ارزش‌های بصری</p> <p>- دیدهای متوالی با ارزش بصری متفاوت در محور دید</p>	<p>- اغتشاش در ساخت و سازهای جدید و نا متناسب با بدنه با هویت میدان</p> <p>- فقدان تناسب در تراکم بناهای موجود در حاشیه محور</p> <p>- نابسامانی و اغتشاش در جانمایی بناها در حاشیه محور</p> <p>- وجود تابلو ها و بنرهای تبلیغاتی نامنظم در سردر مغازه ها</p> <p>- نامتناسب بودن پیاده راه برای حضور افراد معلول</p> <p>- کمبود مبلمان شهری</p>
	<p>- توجه به مکان رفتارها در طراحی پهنه محور دید</p> <p>- تقویت حضور پذیری از طریق وجود فعالیت خاص</p>	<p>مؤلفه عملکردی-فعالیتی</p>

ضعف و تهدید

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۲۴ پاییز و زمستان ۱۳۸۸
No.24 Autumn & Winter

	مؤلفه عملکردی- فعالیتی در بدنه یا عنصر پایانی	مناسب در طول محور
		<p>- وجود زمین های بایر در حاشیه ایستگاه مترو دانشگاه شریف</p> <p>- هویت تاریخی محور که در ذهن تمامی مردم ایران جای دارد.</p> <p>- طرح های در دست اجرای پیاده راه سازی توسط سازمان زیبا سازی و شهرداری</p> <p>- توجه به مرمت و ساماندهی بناهای موجود در حاشیه محور</p> <p>آزادی در طرح های عمرانی سازمان زیبا سازی</p> <p>- وجود عناصر شاخص هویتی در طول مسیر</p> <p>- امکان دید مستقیم به عناصر شاخص بصری</p> <p>- وجود منظرگاه های مناسب از محور به حوزه راهبردی آن</p>
	<p>- استفاده از عناصر اکولوژیک هویتمند چون درختان در بدنه سازی</p> <p>- اختصاص اولویت حرکت در پهنه محور دید به پیاده ها و کاهش آلودگی</p>	<p>مؤلفه زیست محیطی</p>

قوت و فرصت

نتیجه گیری

شهری قرار دارد. در فرآیند ارتقا کیفیت محیط علاوه بر ویژگی های فیزیکی، کالبدی و زیباشناختی، ویژگی های روان شناسی اجتماعی، عملکردی و زیست محیطی نیز باید مورد توجه قرار گیرد. در فرآیند ارتقا کیفیت محیط، افزایش قابلیت حضور پذیری، از طریق غنی تر کردن تجربه حضور شهروندان در عرصه های عمومی شهری صورت می پذیرد. حضور پذیری بهینه عرصه های عمومی، از طریق زمینه سازی برای ایجاد خاطره ای فردی و جمعی لذت بخش، شکل گیری تصویر ذهنی واضح، خوانا و مطلوب از حضور در عرصه ای عمومی رادر ذهن ناظرین فضا موجب می شود. این تصویر ذهنی مطلوب و منسجم و نقشه شناختی پیوسته و سازمان یافته، از طریق ارتقا حس جهت یابی شهروندان در شهر، موجبات بهبود کیفیت زندگی لزوم ارتقا کیفیت محیط و به تبع آن کیفیت زندگی، یکی از این رویکردهایی است که در زمینه اصلاح و تکامل مفهوم توسعه به وجود آمده است. این رویکرد، که از تعامل پیوسته مولفه های گوناگون شکل گرفته است، معتقد است که طراحی شهری علاوه بر توجه به اهداف کالبدی و کارکردی، می باید به نیازهای کیفی و روانی مردم در محیط زندگی شهری مانند هویت اجتماعی، امنیت و رفاه اجتماعی، اشتغال پایدار، آسایش روانی، احساس زیبایی، همبستگی و تعلق اجتماعی و غیره، نیز پاسخ گوید. در واقع امروزه ارتقا کیفیت محیط در عرصه ها و فضاهای عمومی شهری (فضاهای باز، فضاهای شهری، فضاهای سبز) به منظور بالا بردن قابلیت حضور پذیری این عرصه ها، در دستور کار طراحان

- در طراحی مساجد، مجله مدرس هنر، شماره ۱.
۹. پورجعفر، محمدرضا (۱۳۸۲) توجه به معیارهای طراحی شهری در انتخاب سایت مخابراتی تهران، مجله آبادی، شماره ۳۸
۱۰. پورجعفر، محمدرضا و دیگران (۱۳۸۵) مبانی طراحی محورهای شاخص شهری، نشریه آبادی، شماره ۵۳ (۱۸ دور جدید).
۱۱. پورجعفر، محمدرضا (۱۳۸۷) جزوه درسی مبانی طراحی شهری، دانشگاه تربیت مدرس.
۱۲. پورجعفر، محمدرضا، و علی رضا صادقی (۱۳۸۷ الف) اصول حاکم بر طراحی هدفمند محورهای دید شاخص شهری، نشریه هویت شهر، شماره ۳.
۱۳. پورجعفر، محمدرضا و علی رضا صادقی (۱۳۸۷ ب)، شناخت و ساماندهی محورهای دید، رهیافتی در مدیریت بصری شهرها، همایش ایده‌های نو در مدیریت شهری، انتشارات سازمان جهاد دانشگاهی.
۱۴. توسلی، محمود (۱۳۷۱) طراحی فضای شهری ۱، انتشارات مرکز تحقیقات و مطالعات شهرسازی و معماری، چاپ اول.
۱۵. ذکاوت، کامران (۱۳۸۵) چارچوب استراتژیک مدیریت بصری شهر، نشریه آبادی، شماره ۵۳ (۱۸ دور جدید).
۱۶. غفاری سده، علی (۱۳۷۱) مبانی طراحی فضاهای متوالی در معماری شهر، مجله صفا، شماره ۸-۶، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی.
۱۷. غفاری، علی (۱۳۸۰) بررسی عناصر و عوامل موثر در شکل‌گیری سیمای شهر، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
۱۸. کالن، گوردون (۱۳۷۷) گزیده منظر شهری، ترجمه منوچهر طیبیان، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۱۹. گروتز، یورک (۱۳۸۳) زیبایی شناسی در معماری، ترجمه: جهان‌شاه پاکزاد، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ دوم.
۲۰. گلکار، کورش (۱۳۷۸) کندوکاوی در تعاریف طراحی شهری، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.
۲۱. گلکار، کورش (۱۳۸۵) مفهوم منظر شهری، نشریه

استفاده‌کنندگان از فضاهای عمومی شهری را فراهم می‌آورد. اما در این فرآیند، و به منظور غنی کردن تجربه حضور شهروندان در عرصه‌های عمومی شهری، ارتقا کیفیت‌های بصری زیباشناختی عرصه‌های عمومی از جایگاه والایی برخوردار است. نگارندگان این نوشتار بر این اعتقادند که شناخت، تحلیل و طراحی آگاهانه محورهای دید به سمت عناصر و ارزش‌های بصری، می‌تواند موجبات ارتقای کیفیت بصری کالبدی عرصه‌های عمومی شهری را فراهم آورد. (نمایه شماره ۴) به واقع طراحی آگاهانه محورهای دید به سمت نشانه‌های شهری و ارزش‌های بصری، از طریق کمک به انسجام تصویر ذهنی و نقشه‌شناختی شهروندان از شهر، بر ارتقا حس جهت‌یابی شهروندان تاثیر مستقیم دارد. اما در فرآیند شناخت، تحلیل و طراحی آگاهانه و هدفمند محورهای دید، ارایه شاخص‌های فرمی و عملکردی که محورهای دید را غنی‌تر کرده و خیابان‌ها، محورها و عرصه‌های عمومی وابسته به آن‌را پاسخگوتر گرداند از اهمیت والایی برخوردار است.

منابع

۱. براتی، ناصر (۱۳۸۲) زبان تفکر و فضا، انتشارات سازمان شهرداری‌های کشور.
۲. بحرینی، سید حسین، (۱۳۷۷) فرآیند طراحی شهری، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۳. بیکن، ادموند (۱۳۷۶) طراحی شهرها، ترجمه: فرزانه طاهری، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول.
۴. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵) سیمای شهر آنچه‌کوبین لینچ از آن می‌فهمید، نشریه آبادی، شماره ۵۳ (۱۸ دور جدید).
۵. پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۵) مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، وزارت مسکن و شهرسازی، چاپ اول
۶. پاکزاد؛ جهان‌شاه (۱۳۸۱) کیفیت محیط شهری، مطالبه معوقه شهروندان؛ فصلنامه مدیریت شهری، ش ۹
۷. پورجعفر، محمدرضا (۱۳۷۲)، طرح بهسازی محور آزادی، مطالعات طراحی شهری
۸. پورجعفر، محمدرضا (۱۳۸۱) معیارهای طراحی شهری

- englewood cliffs ,nj
38. Oxford Advanced Learner's Dictionary, (2007). Oxford University Press
39. Pain, David. (2003), Evaluating view corridor's effect on development in the Austin central business district, Master project of Regional Planning, University of North Carolina, Chapel Hill
40. Porta, Renne (2005), Linking urban design to sustainability, Urban Design International, 51-64
41. Smardon, R. (1988), Perception and aesthetics of urban environment, Landscape and Urban planning 15, p: 85-106
42. Tugnut & Robertson,(1987) Making Townscape, Mitchel Publishing Company
43. Worskett,(1963), The Character of Town, The Architectural Press
44. Van Kamp (2003), Irene and et al; Urban environmental quality and human well-being Toward a conceptual framework and demarcation of concepts: a literature study; Landscape and Urban Planning 65, pp. 5-18,
45. Van poll, Ric,(1997).; The perceived quality of the urban residential environment: A multi attribute evaluation; PhD-Thesis, Center for energy and environmental studies (IVEM), University of Groningen (RuG),The Netherland
46. Zacharias, j. (1999), Preferences for view corridors through the urban environment, Landscape and urban planning 43 ,p: 217-225
- آبادی، شماره ۵۳ (۱۸ دور جدید).
۲۲. گلکار، کورش (۱۳۸۰) مولفه‌های سازنده کیفیت در طراحی شهری، نشریه صفا، شماره ۳۲
۲۳. گیدیون، زیگفرید (۱۳۸۱) فضا، زمان، معماری، ترجمه: منوچهر مزینی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ پنجم.
۲۴. لنگ، جان (۱۳۸۱) آفرینش نظریه معماری، ترجمه علی‌رضا عینی‌فر، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۲۵. لنگ، جان (۱۳۸۶) طراحی شهری، گونه‌شناسی رویه‌ها و طرح‌ها، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
۲۶. لینچ، کوین (۱۳۸۱) سیمای شهر، ترجمه منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم.
۲۷. لینچ، کوین (۱۳۸۱) بازنگری در سیمای شهر، ترجمه کوروش گلکار، نشریه صفا، شماره ۳۴
۲۸. لینچ، کوین (۱۳۸۴) تئوری شکل شهر: تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۲۹. موریس، جیمز (۱۳۷۴) تاریخ شکل شهر، ترجمه راضیه رضازاده، انتشارات دانشگاه علم و صنعت چاپ دوم.
۳۰. مزینی، منوچهر (۱۳۷۴) کالبد شهر، جلد سوم، وزارت مسکن و شهرسازی.
۳۱. مهندسین مشاور پارهاس و همکاران (گروه مشاوران همکار) (۱۳۸۳) چارچوب طراحی شهری اراضی عباس آباد، شرکت نوسازی عباس آباد.
۳۲. مهندسین مشاور فجر و توسعه (۱۳۸۴) ارائه الگوی ساماندهی سیمای شهر شیراز، جلد اول، معاونت معماری و شهرسازی شهرداری شیراز.
۳۳. هدمن، ریچارد و یازوسکی، آندره (۱۳۷۰) مبانی طراحی شهری، ترجمه راضیه رضازاده و مصطفی عباس زادگان، دانشگاه علم و صنعت ایران.
34. D . Spreiregen , Paul . Urban Design . AIA. United States, 1956
35. Holford, et al (1995). High Building Policy, The City and Royal Burgh of Edinburgh
36. Kostof, Spiro (1991) The City Shaped, Thames and Hudson ltd
37. Neisser, u, (1967), cognitive psychology,